

Aalscholvers *Phalacrocorax carbo* en ander grote vogels als prooi van Haviken *Accipiter gentilis* in De Wieden

Ronnie Veldkamp

Al sedert 1983 doe ik onderzoek naar Aalscholvers in de oudste kolonie van Nederland, namelijk die van Wanneperveen in De Wieden. Na een stevige groei in 1985-95 leken de aantallen in de kolonie gestabiliseerd op zo'n 1000 paar. Wellicht echter is er nu sprake van een structurele daling, want in 2005 telde ik 1117 broedparen, in 2006 942 en in 2007 nog slechts 666. Hoe de aantalsregulatie precies in zijn werk gaat, heb ik nog steeds niet door. De Wanneperveenkolonie heeft altijd een relatief hoge jongenproductie. Kennelijk wordt slechts een gering deel van de broedvogelbevolking gerekruteerd uit de eigen jongenproductie.

Roep om regulatie

De aalscholver is, om met Thijsse (1904) te spreken, nog steeds het 'bête noir' van de beroepsvisser. Keer op keer wordt er vanuit de visserijsector geroepen om regulatie. Een voormalig minister van Landbouw heeft in de Tweede Kamer zelfs wel eens geroepen dat hij onorthodoxe maatregelen tegen de soort wilde treffen. Nu ben ik de laatste die beweert dat de Aalscholver geen invloed zou kunnen hebben op de besomming van de beroepsvisserij. Het is een imposante predator en omdat de soort veelal sociaal vist, kan hij effectief opereren. Doel van mijn onderzoek is de rol die de Aalscholver in het ecosysteem van onze zoete wateren speelt enigszins te ontrafelen. Daartoe heb ik in de jaren 1989-95 uitgebreid onderzoek naar de voedselkeus van de Aalscholvers van Wanneperveen gedaan (Veldkamp 1994).

Na de krachtige bewoordingen van de toenmalige minister van Landbouw (van Aartsen) werd er naar goed Nederlands gebruik door het ministerie van LNV een werkgroep in het leven geroepen, waarvan schrijver dezes deel uitmaakte, die over de vermeende schade een rapport heeft samengesteld (van Dam *et al.* 1995). Dat rapport, dat duidelijk maakt dat de vissers in theorie meer zouden kunnen 'oogsten' als er veel minder aalscholvers zouden zijn, is kennelijk direct in een diepe la van het ministerie beland, want recentelijk bleek mij dat hoge ambtenaren van de Directie Visserij van het ministerie niet op de hoogte bleken van het bestaan van dat rapport, dat nota bene in opdracht van hun eigen ministerie het licht zag. Het rapport is nimmer gepresenteerd en de onorthodoxe maatregelen bleven gelukkig uit. Achteraf bezien lijkt dat laatste een weliswaar weinig overdacht, maar toch zeer verstandig beleid. Er zijn aanwijzingen dat de Nederlandse populatie aan zijn bovengrens zit gezien de povere broedresultaten die vaak worden geboekt in de IJsselmeerkolonies. In andere landen waar wel gerommeld werd, is de groei veel harder gegaan dan in Nederland (Veldkamp 1997). Verstoring brengt namelijk dispersie met zich mee, en dat leidt tot de stichting van nieuwe kolonies.

Het ontbreken van ‘natuurlijke’ vijanden

Toch blijft de roep om populatiereductie klinken. Leken roepen vaak dat het ontbreken van ‘natuurlijke’ vijanden reden zou moeten zijn voor menselijk ingrijpen. Uiteraard hoeft het ontbreken ervan geen reden te zijn voor menselijk ingrijpen: immers de grootste natuurlijke vijand van de Aalscholver is de Aalscholver zelf. Bepaalde bottlenecks in het voedselaanbod hebben de productiviteit van de IJsselmeerkolonies al sterk gereduceerd.

De laatste jaren kon ik in ‘mijn’ kolonie vaststellen dat er flink wat eieren uit de nesten verdwijnen en worden leeg gegeten. Ik vermoed dat Boommarters *Martes martes* hiervoor verantwoordelijk zijn. Een noviteit is het feit dat er Aalscholvers geslagen en gegeten worden door een gevleugelde predator.

Herhaald voedselonderzoek

In verband met een herhalingsonderzoek naar het voedsel van de Aalscholvers van Wanneperveen bezocht ik de kolonie in 2007 wekelijks om braakballen te verzamelen. Deze leveren een schat aan informatie omtrent het door de Aalscholvers gegeten voedsel. Aalscholvers produceren net als roofvogels en uilen braakballen. Die braakballen hebben echter een andere structuur. Ze bestaan uit maagslijmvlies dat waarschijnlijk iedere dag loslaat, met daarin verpakt slecht verteerbare visonderdelen. Gehoorstenen (otolieten) en kauwplaatjes van vissen (Veldkamp 1995a) kunnen gedetailleerde informatie verschaffen omtrent het menu en de grootte van het dagrantsoen. Alleen al in de maanden juli en augustus 2007 kon ik bijvoorbeeld uit 198 geanalyseerde braakballen de resten determineren van 17.172 gegeten vissen en enkele tientallen Amerikaanse rivierkreeften. De Aalscholvers aten in die maanden opmerkelijk veel visbroed.

Geslagen aalscholvers

In 2007 constateerde ik voor het eerst dat er Aalscholvers door een roofvogel werden gedood. Er bestaat dus wel degelijk een natuurlijke vijand. De eerste geslagen Aalscholver vond ik op 25 februari 2007; het betrof een adulte vogel. Een tweede trof ik aan op 17 maart. Deze vogel was waarschijnlijk een mannetje. Het beest was in prachtkleed. Op de scan van de kop van dat beest (Foto 1) is te zien dat de vogel de voor het vroege voorjaar kenmerkende witte sierveren op de kop heeft (filoplumen). Op de zwartwit afdruk van deze scan is niet te zien dat de vogel een kenmerkende rode vlek bij de mondhoek heeft. Deze rode verkleuring hebben de vogels slechts enkele dagen in het jaar als ze een partner zoeken. Zodra de vogels gepaard zijn, verdwijnt de rode vlek. Gezien het feit dat deze vogel toegerust was met de voor de paartijd kenmerkende toeters en bellen, lijkt het duidelijk dat we van doen hebben met een vogel die ziek, zwak noch misselijk was. Op 2 september trof ik wederom een geslagen Aalscholver aan. Dit was een vogel in het eerste kalenderjaar. Het beest was nog warm toen ik hem vond. Duidelijk is te zien dat de predator een vogel is geweest, omdat de losse veren rond dit slachtoffer uitgetrokken waren en niet afgebeten zoals een Vos *Vulpes vulpes* pleegt te doen (Foto 2). Opmerkelijk was dat de vogel aan de rugzijde was aangevreten. Op 20 oktober tenslotte vond ik weer een vers gepreedeerd

adult exemplaar (Foto 3). Ook dit beest was aangevreten op de rug, en verder was er vlees van de hals en kop afgepeuterd. Naast deze vogel vond ik op 20 oktober nog twee eerder gepredeerde Aalscholvers. In totaal heb ik tot dusver in 2007 zes geslagen Aalscholvers gevonden, en dat in een beperkt deel van de kolonie. Ik sluit dus niet uit dat er een groter aantal vogels werd gepredeerd. Omdat het toch om relatief kleine aantallen gaat, zet deze waargenomen predatie natuurlijk weinig zoden aan de dijk in termen van aantalsreductie.

Foto 1. Kop van geslagen Aalscholver, kolonie Wanneperveen, 17 maart 2007 (Ronnie Veldkamp). *Head of depredated Cormorant, Wanneperveen colony, 17 March 2007.*

Foto 2. Geslagen Aalscholver in eerste kalenderjaar, kolonie Wanneperveen, 2 september 2007 (Ronnie Veldkamp). *First-year Cormorant, killed by avian predator, Wanneperveen colony, 3 September 2007.*

Foto 3. Geslagen adulte Aalscholver, kolonie Wanneperveen, 20 oktober 2007 (Ronnie Veldkamp).
An adult Cormorant, killed by avian predator, Wanneperveen colony, 20 October 2007.

De predator

De hamvraag is nu: wie is deze predator. Het is in ieder geval een vogel en het moet een behoorlijke mannetjesputter zijn als je in staat bent Aalscholvers te doden. Ik denk dat het gaat om Haviken, en dan uiteraard dames. Die neem ik regelmatig waar in de kolonie. Dit najaar bijvoorbeeld waren er telkens twee dames in de kolonie aanwezig, een adult en een juveniel exemplaar. Zolang de Haviken rustig op een tak zaten, bleven de Aalscholvers daar rustig onder. Soms zat één van de havikdames op slechts enkele meters verwijderd van de roestende Aalscholvers. Zodra de roofvogels gingen rondvliegen, klonk er onmiddellijk door de hele kolonie aalscholverrumoer op. Vooral juveniele vogels begaven zich dan te water, omdat ze dan gemakkelijk kunnen wegduiken. Het daadwerkelijk doden van een Aalscholver heb ik nimmer gezien. Wel heb ik vele jaren geleden waargenomen dat een Havik zich op een vliegende Aalscholver stortte. Die vogel liet zich onmiddellijk in het trekgat, waarboven hij vloog, vallen en dook daarop onder waarop de Havik moest loslaten.

Andere soorten die in staat moeten worden geacht Aalscholvers te pakken zijn mijns inziens Zeearend *Haliaeetus albicilla* en Oehoe *Bubo bubo*. Beide soorten heb ik tot dusver niet in of rond de aalscholverkolonie van Wanneperveen gezien. In het najaar pleistert wel regelmatig een Visarend *Pandion haliaetus* in de kolonie, maar die eet vis. De talrijk in De Wieden voorkomende Buizerd *Buteo buteo* acht ik niet in staat een Aalscholver te pakken. Het kan dus bijna niet anders dan dat we van doen hebben met vrouwelijke Haviken.

De Havik als broedvogel in De Wieden

De havik komt al geruime tijd voor in het laagveenmoeras De Wieden (c. 8000 ha). Het eerste broedgeval heeft zich begin jaren zeventig voorgedaan in de eendenkooi Het Kierse Wiede. Het volgende broedgeval vond, voorzover bekend, in 1978 plaats in de Otterskooi. In de 1982-84 werd het aantal broedparen geschat op 6-7. In 1994, toen de soort een hoogtepunt bereikte, waren er naar schatting 25-30 broedparen (Veldkamp 1999). Sedertdien is de stand gezakt; op het ogenblik wordt de stand op 16-17 broedparen geschat.

In de literatuur wordt bij mijn weten de Aalscholver nergens opgevoerd als havikprooi (Glutz von Blotzheim *et al.* 1971 Cramp & Simmons 1980, Bijlsma 1993) en het is dan ook bijna niet voor te stellen dat een roofvogel met een gewicht van zo'n 1200 gram (Bijlsma 1993) weerbare vogels met een veel hoger gewicht weet te doden. Het gemiddelde mannetje van de continentale aalscholvers *Phalacrocorax carbo sinensis*, de ondersoort waar we hier mee van doen hebben, weegt ongeveer 2500 gram, het vrouwtje 2000 gram (Johnsgard 1993).

Blauwe Reigers zijn ook het haasje

In een deel van de aalscholverkolonie van Wanneperveen broeden Aalscholvers en Blauwe Reigers *Ardea cinerea* gemengd. Op de plaats waar de Blauwe Reigers broeden (in 2007 124 paar) vond ik tijdens twee bezoeken in april 2007 in totaal vijf geslagen adulte reigers (Foto 4). Dit was geen nieuw verschijnsel, want in 1994 vond ik drie geslagen exemplaren (Veldkamp 1995b). Het slaan van Blauwe Reigers wordt ook in de literatuur vermeld (Mertens 1951). Hoewel natuurlijk spectaculair, is het doden van Blauwe Reigers minder opmerkelijk dan het doden van Aalscholvers. Blauwe Reigers zijn minder zwaar dan Aalscholvers: mannetjes zo'n 1500 g en vrouwtjes ongeveer 1350 g (Cramp & Simmons 1977).

Foto 4. Geslagen adulte Blauwe Reiger, kolonie Wanneperveen, 10 april 2007 (Ronnie Veldkamp). *Depredated adult Grey Heron, Wanneperveen colony, 3 September 2007.*

Nog een voorbeeld van het doden van een grote vogel: Kolgans *Anser albifrons*

Op 9 februari 2006 was Ronald Messemaker (boswachter van Natuurmonumenten in De Wieden) getuige van het doden van een Kolgans langs De Auken aan de noordzijde van De Wieden. Hij zag dat een groep Kolganzen werd verjaagd van een perceel grasland, vervolgens vleugelgeklapper op het perceel. Met een telescoop zag hij daarop een jonge Havik in gevecht met een adulte Kolgans. Kolganzen wegen gemiddeld iets meer dan 2000 gram (Cramp & Simmons 1977). De Havik reed als een 'ruiter te paard' op de gans. Na een kwartier bezweek de Kolgans. Aanvankelijk probeerden twee Zwarte Kraaien *Corvus corone* een graantje mee te plukken. Na twintig minuten dropen de kraaien af en verschenen er twee Buizerds ten tonele. Eén van deze vogels viel de Havik aan die tot verbazing van de waarnemer afdroop. Nadat Buizerd nummer één een tijdje van de gans had gegeten kreeg de tweede Buizerd gelegenheid om van de gans te eten. Ronald heeft het spektakel drie kwartier kunnen volgen (Messemaker 2006).

Een apocrief verhaal tot slot

Enige tijd terug sprak Ronald Messemaker iemand in de Hoogwaterzone aan de uiterste noordkant van De Wieden (tegen Steenwijk aan) die met het verhaal kwam dat een Havik daar ook in de purperreigerkolonie opereerde. Hij vertelde dat een witte vogel de klos was. Dat moet een Lepelaar *Platalea leucorodia* of een Grote Zilverreiger *Casmerodius albus* zijn geweest. Beide soorten broeden daar. Helaas ontbreekt verdere documentatie.

Discussie

Het zou kunnen dat Haviken bij gebrek aan beter grote vogels als Blauwe Reigers en vervaarlijke beesten als Aalscholvers zijn gaan vangen. Vermoedelijk mede als gevolg van de sterke toename van de Havik en Vos ruimden nogal wat potentiële haviksprooien het veld. Een voorbeeld is de Wilde Eend. In 1982-84 werd het bestand nog geschat op 1500-2000 broedparen. Dat liep terug tot 500-700 broedparen in 1993-95. Rond de aalscholverkolonie, waar nogal wat Haviken huizen, verdween de Wilde Eend bijna helemaal. Nu kan het verdwijnen van de Wilde Eend ook deels op het conto van de Vos worden geschreven. Anders ligt dat bij de Houtduif *Columba palumbus*. Die liep in genoemde perioden terug van 1200-1400 naar 250-300 broedparen (Veldkamp 1999). Kortom, veel aantrekkelijke prooi-soorten verdwenen als gevolg van directe predatie of omdat ze het veld ruimden. Daarmee heeft de Havik min of meer zijn eigen glazen ingegooid. De stand is daarom waarschijnlijk ook teruggelopen. Nu is het gekke dat ik juist in 2007 weer meer eenden (Wilde Eend en Krakeend) in en rond de aalscholverkolonie waarnam. Het gebrek aan middelgrote prooien kan dus een aanleiding zijn voor het vangen van a-typische prooi-soorten als Blauwe Reiger en Aalscholver, maar wellicht hebben we te maken met een culturomslag: het heeft geruime tijd moeten duren eer Haviken het aandurfden om grote vogels te pakken. Of is er slechts sprake van jeugdige onbezonnenheid?

Summary

Veldkamp R. 2008. Cormorants *Phalacrocorax carbo* and other large birds as prey of Goshawks *Accipiter gentilis* in De Wieden. De Takkeling 16: 85-91.

In 2007, six depredated Cormorants were found in De Wieden, a marsh in the central Netherlands with a colony of Cormorants. Of two adults and one juvenile closely inspected, two were partly eaten on the dorsal side. As removed feathers were not bitten but pulled, an avian predator is thought to have been responsible. The only species capable of catching – apparently healthy – Cormorants of 2000-2500 g, and occurring in the study area, is the (female) Goshawk *Accipiter gentilis*. Goshawks have been breeding in De Wieden since the early 1970s, peaking with 25-30 pairs in 1994, then declining to presently 16-17 pairs. Avian predation on Cormorants has not been previously recorded in De Wieden. In April 2007, also five adult Grey Herons *Ardea cinerea* were found depredated by an avian predator, presumably Goshawk. Predation on Grey Herons had been noted before, i.e. of three birds in 1994. In the same region, the attack and kill of an adult White-fronted Goose *Anser albifrons* by a Goshawk was witnessed, riding on top of the bird before being able to subdue the prey. This prey was kleptoparasitized by two Buzzards *Buteo buteo*.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.
- Cramp S. & Simmons K.E.L. (eds) 1977, 1980. The Birds of the Western Palearctic, Vol. I & II. Oxford University Press, Oxford.
- Dam C. van, Buijse A.D., Dekker W., Eerden M.R. van, Klein Breteler J.G.P. & Veldkamp R. 1995. Aalscholvers en beroepsvisserij in het IJsselmeer, het Markermeer en Noordwest-Overijssel. Rapport IKC Natuurbeheer nr. 19, Wageningen.
- Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M. & Bezzel E. 1971. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 4. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.
- Johnsgard P.A. 1993. Cormorants, darters and pelicans of the world. Smithsonian Institution Press, Washington.
- Mertens R. 1951. Fischreihler als Habichtsbeute. Vogelwelt 72: 161-162.
- Messemaker R. 2006. Havik slaat Kolgans. Jeugd Natuurclub De Wieden 2(8): 16-17.
- Thijse J.P. 1904. Het Vogeljaar. Versluys, Amsterdam.
- Veldkamp R. 1994. Voedselkeus van Aalscholvers *Phalacrocorax carbo sinensis* in Noordwest-Overijssel. Rapport Bureau Veldkamp, Steenwijk.
- Veldkamp R. 1995a. The use of chewing pads for estimating the consumption of cyprinids by Cormorants *Phalacrocorax carbo*. Ardea 83: 135-138.
- Veldkamp R. 1995b. Havik *Accipiter gentilis* slaat Blauwe Reigers *Ardea cinerea*. De Noordwesthoek 22: 53-56.
- Veldkamp R. 1997. Cormorants *Phalacrocorax carbo* in Europe - a first step towards a European management plan. The National Forest and Nature Agency, Denmark, The National Reference Centre for Nature Management, The Netherlands.
- Veldkamp R. 1999. Broedvogels van De Wieden. De perioden 1982-84 en 1993-95 vergeleken. Rapport Bureau Veldkamp, Steenwijk.

Adres: De Rikking 46, 8332 CG Steenwijk.